

Kucharov Abrorjon Sabirjanovich
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
i.f.d., professor

Ishmanova Dinora Nurmamad qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
tayanch doktoranti
dinarishmanova@gmail.com

XALQARO BIZNESDA GLOBALLASHUVNING ROLI

РОЛЬ ГЛОБАЛИЗАЦИИ В МЕЖДУНАРОДНОМ БИЗНЕСЕ

ROLE OF GLOBALIZATION IN INTERNATIONAL BUSINESS

Annotatsiya. *Ushbu maqolada xalqaro biznes yuritishda globallashuvning ahamiyati va tashqi savdoni amalga oshirishda import va eksport operatsiyalari bilan bog'liq holatlar, globallashuv jarayonida xalqaro bozorga kirishga ta'sir qilayotgan iqtisodiy va siyosiy omillar ilmiy tahlil qilingan.*

Tayanch iboralar: *xalqaro biznes, globallashuv, import, eksport operatsiyalari, texnologiyalar transferi, bojxona kelishuvlari.*

Abstract. *The article provides a scientific analysis of the importance of globalization for international business and the situation with import and export operations in foreign trade, as well as economic and political factors affecting access to international markets in the process of globalization.*

Key words: *international business, globalization, imports, export operations, technology transfer, customs agreements.*

Аннотация. *В статье дается научный анализ важности глобализации для международного бизнеса и ситуации с импортными и экспортными операциями во внешней торговле, а также экономические и политические факторы, влияющие на доступ к международным рынкам в процессе глобализации.*

Ключевые слова: *международный бизнес, глобализация, импорт, экспортные операции, передача технологий, таможенные соглашения.*

Global inqirozning respublikamiz ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga salbiy ta'sirlarini yumshatish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Koronavirus pandemiyasi va global inqiroz xolatlarining iqtisodiyot tarmoqlariga salbiy ta'sirini yumshatish bo'yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to'g'risida» va «Koronavirus pandemiyasi davrida aholi, iqtisodiyot tarmoqlari va tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi Farmonlari qabul qilindi va amaliyotda joriy etilmoqda [1].

Farmonda ko'rsatib o'tilganidek jahon miqyosida koronavirus infeksiyasi tarqalishiga qarshi kurashishda respublikamizda insonlarning harakatlanishiga cheklovlar kiritish va korxonalar faoliyatini to'xtatish orqali misli ko'rilmagan choralar ko'rilmogda. Global iqtisodiyot

tizimining bir qismi bo'lgan O'zbekiston iqtisodiyotiga ham mazkur omillar ta'sir qilmoqda, bu esa o'z navbatida ushbu holatning salbiy ta'sirlarini yumshatish bo'yicha samarali oldini oluvchi choralar ko'rishni talab qiladi. Bunda turizm, transport, farmatsevtika va to'qimachilik sanoati kabi respublika iqtisodiyotining jadal rivojlanayotgan tarmoqlarini qo'llab-quvvatlash va ularning barqarorligini ta'minlashga alohida e'tibor qaratish zarur [2].

Professor T. Shodiyev fikriga ko'ra, O'zbekiston iqtisodiyoti 5 yoki 6 oyda iqtisodiy yo'qotishlarni qoplab bu yilgi YaIM ning o'sish sur'ati 1,2–1,5 foiz atrofida va keyingi yili 7,0–7,2 foizga ko'tariladi [3].

2019-yil oxirida Xitoy Xalq Respublikasining Uxan shahrida paydo bo'lgan koronavirus pandemiyasining jahon miqyosida keng tarqalishi natijasida global inqiroz vujudga keldi. Bu jahon inqirozlaridan turli jihatlar bilan farq qiladigan bo'lib, uning iqtisodiyotga salbiy ta'siri juda kuchli bo'lmoqda. Iqtisodiy tilda aytadigan bo'lsak, bu pandemiya yalpi talab (AD) va yalpi taklifga (AS), makroiqtisodiy barqarorlikka tashqi «zarba» (external shock) bo'lib oldingi iqtisodiy inqirozlardan ko'lami va zarari jihatidan katta farq qiladi.

Bu inqiroz dunyoning 185 mamlakatida birdaniga ro'y berdi. Yalpi taklif va yalpi talabga bir vaqtning o'zida ta'sirini ko'rsatdi. Rivojlanib kelayotgan ochiq global iqtisodiyot va milliy iqtisodiyotlarni bir necha oyga yopiq shaklga aylantirdi. Koronavirus pandemiyasining jahon va mintaqaviy iqtisodiyotlarga salbiy ta'sirini aniqlash va uni yumshatish bo'yicha jahon iqtisodiy adabiyotlarida kam tajriba to'plangan va mavzu tizimli tadqiq etilmagan. Ushbu maqolaning maqsadi koronavirus pandemiyasining jahon va mintaqaviy mamlakatlarga tarqalish oqibatlarini aniqlash bo'yicha qisman o'rganish va respublikamizda uning oqibatlarini yumshatishga qaratilgan chora-tadbirlarning samaradorligini prognoz qilishga qaratildi.

KORONAVIRUS PANDEMIYASIGACHA BO'LGAN DAVRDAGI IQTISODIYOT

Tadqiqotlar natijasi shundan dalolat beradiki koronavirus pandemiyasi boshlanganga qadar jahon iqtisodiyoti va milliy iqtisodiyotlarda ijobiy siljishlar, barqaror rivojlanish alomatlari kuzatilgan. Oxirgi yillarda jahon iqtisodiyotida iqtisodiy o'sishning sur'ati o'rtacha 3 foiz atrofida bo'lsa, uning yuqori sur'atlari Xitoy, Tojikiston, Armaniston va O'zbekistonda, past sur'atlari AQSh, Buyuk Britaniya, Rossiya Federatsiyasida kuzatilgan. Jahon iqtisodiyotining yalpi daromadi 2019-yilda 84,5 trillion AQSh dollarni, shu jumladan 20,6 AQSh dollari (ulushi 24,4 foiz), Xitoy Xalq Respublikasi 13,1 (ulushi 15,6%), Germaniya 3,9 (4,6%), Buyuk Britaniya 2,8 (3,3%), Rossiya va Janubiy Koreya 1,5 (1,9%) trillion dollarni tashkil etdi

Xalqaro biznes va globallashuv mohiyatiga ko'ra biznes tashkilotlarining o'zaro chambarchas bog'liqligini anglatadi. Biznes tashkilotlari o'zaro raqobatlashadigan va mol yetkazib beruvchilar borasida bir-birlariga suyanishi mumkindir. 2020-yili jahon miqyosida muammoga aylangan global pandemiya (koronavirus Covid-19) savdo-sotiq bilan amalga oshiriladigan operatsiyalar qiyin kechishi va jahon iqtisodiyoti, shu jumladan, ayrim mamlakatlar iqtisodiyoti qanday pasayganini korishimiz mumkin.

Globallashuvning o'sishiga ta'sir etuvchi omillarni tadqiq etadigan bo'lsak, xalqaro savdo biznes tashkilotlari uchun juda muhim sanaladi va globallashuvni tushunish uchun uning mohiyatini, unga ta'sir etuvchi omillarni hamda uning afzalliklari va muammolarini ko'rib chiqish zarur.

Xalqaro biznes turli ko'rinishlarda bo'lishi mumkin, bunga mahsulotlarni boshqa mamlakatlar bozoriga olib kirish va sotish (eksport qilish), ularni mamlakatga olib kirish (import qilish), turli mamlakatlarda biznes faoliyatini olib borish (ko'p millatli) va marketing yoki logistika

kabi faoliyat orqali bir nechta mamlakatlarda ish yurituvchi biznes tashkilotlari ko‘magi bilan biznes faoliyatini yo‘lga qo‘yish kiradi [4]. Texnologiyalar rivoji hamda Internetning o‘sishi globallashtirishning jadallashtirishiga olib keldi. Xalqaro savdoning xususiyatlari va afzalliklari xaqida fikr yuritadigan bo‘lsak, biznes tashkilotlari xalqaro savdoni amalga oshirish uchun bir talay qonunlar, qoidalar, qo‘shimcha vaqt va hujjatlarni hisobga olishlari kerak, jumladan, eksport litsenziyalari, soliqlar va bojxona to‘lovlari. Xuddi shu narsa import qiluvchi biznes tashkilotlariga ham tegishli bo‘lib, ular tovar qabul qiluvchi mamlakatga qo‘shimcha qiymat solig‘i yoki qo‘shimcha xarajatlar to‘lanishini ta‘minlashi kerak. Biroq, bunday qo‘shimcha xarajatlar va hujjatlarga qaramay, aksariyat mamlakatlar foyda olish va savdo qilish imkoniyatiga ega, chunki ular boshqa davlatlarga qaraganda tovar va xizmatlarni arzonroq yetkazib berishga ixtisoslashgan bo‘ladi. Buning sababi shundaki, ular o‘z mamlakatlarida xom ashyo manbai, ishlab chiqarish uskunalari yoki mutaxassis maslahatlariga egalar, natijada bunday tajriba muayyan turdagi mahsulotlarni yetkazib berilishni arzonlashtirishi mumkin. Xalqaro savdo mamlakat hamda uning fuqarolari uchun katta foyda keltiradi (1-jadval).

1 - j a d v a l

Xalqaro savdo mamlakat hamda uning fuqarolariga ta‘siri¹

Xalqaro savdoning afzalliklari	Uning odamlarga ta‘siri
Turmush darajasining oshishi	Xalqaro savdo natijasida odamlar turli xil tovarlarga ega bo‘lishadi, bu ularning moddiy farovonligi va sog‘lig‘iga ta‘sir qila oladi. Xalqaro savdo natijasida ish bilan ta‘minlash imkoniyatlarini oshirish shaxsiy daromadlarning ko‘payishiga olib keladi.
Keng tovar assortimenti mavjud	Mamlakatlar bo‘ylab xalqaro savdo-sotiq turli xil tovarlarni topish imkoniyati mavjudligini anglatadi, bu esa iste‘molchilar uchun foydali. Masalan, Pokiston butun dunyoda iste‘mol qilinuvchi mango mevasini eksport qiluvchi mamlakatlardan biridir.
Texnologiya transferi	Texnologiya transferi yangi texnologiyalarni turli mamlakatlarga olib kirishni anglatadi, masalan, boshqa joyda avtomobil, zamonaviy texnologiya ishlab chiqarish yoki mutaxassislarni o‘qitish uchun mazkur mamlakatga yangi texnikalarni olib kirish mumkin. Bu transferi taklif qiluvchi hamda uni oluvchi mamlakatlarga foyda keltiradi. Ko‘pgina ko‘p millatli biznes tashkilotlari ko‘pincha boshqa mamlakatlarning biznes tashkilotlari bilan ularning nomidan tovar ishlab chiqarish yoki tarqatish to‘g‘risida shartnoma tuzishadi. Masalan, «Mecca Cola» ichimliklari dunyo bo‘ylab litsenziya asosida ishlab chiqariladi, natijada bu yangi ish o‘rinlari va mamlakatlararo hamkorlikni yuzaga keltirdi.

Xalqaro ixtisoslashuvning bir qator afzalliklari bor. Masalan, u turli mamlakatlarda bilim almashishga va ish o‘rinlarini yaratishga yordam beradi. Shuningdek, mahsulot ishlab chiqarilayotgan mamlakatda aholi turmush darajasini yaxshilashga yordam beradi. Ko‘p-millatli biznes tashkilotlari ham mahalliy jamiyatlarga sarmoya kiritishadi va yordam berishadi

Mamlakatlar o‘rtasidagi hamkorlik bu mamlakatlarning bir-birlarini mustaqil ravishda qo‘llab-quvvatlashning yaxshi usulidir. Buning yana bir usuli savdo blokini tashkil etishdir.

Ko‘pgina mamlakatlar savdo bloklarida ish olib borishadi va ushbu mamlakatlar o‘rtasida savdo-sotiqni qo‘llab-quvvatlashning turli usullari mavjud. Savdo bloklarining maqsadi – savdo blokining a‘zolari o‘rtasida odamlar yoki tovarlar harakatlanishi uchun ichki savdo to‘siqlarini olib tashlashga qaratilgan. Shu bilan bir qatorda, savdo bloki a‘zolari tovarlarni guruhga qanday olib kirish to‘g‘risida kelishuv tuzishlari mumkin. Savdo bloklari mamlakatlararo

¹ Published by Pearson Education Limited, 80 Strand, London, WC2R0RL. asosida muallif tahlili.

savdo-sotiqni yo'lga qo'yish bilan bir qatorda boshqa mamlakat guruhlar bilan muzokaralar olib borish yoki ittifoq tuzish maqsadida tashkil etilishi mumkin, masalan, Yevropa Ittifoqi (YI).

Savdo bloklarining tuzilishi mamlakatlarning o'zaro savdo qilish va bir-birlarini qo'llab-quvvatlash imkonini beradi va bu esa ularga a'zo bo'lmagan davlatlarga nisbatan ustunlikni beradi. Aksariyat mamlakatlar ittifoq tarkibida yuqori kuchga ega, shuning uchun mamlakatlar o'z iqtisodiyotlarini va xalqini o'z sarmoyalari va savdo-sotiqdori orqali rivojlantirgani sayin bloklar soni va a'zolik hajmi o'sib boradi. Savdo bloklari odamlar va tovarlar harakatini rag'batlantirishi mumkin. Bu esa xalqaro transport tizimlari sonining ortishiga olib keldi. Zamonaviy texnologiyalar va Internetning ta'siri tufayli mamlakatlararo transfer ancha osonlashdi, natijada Xalqaro transport tizimlari ham to'liq rivojlandi. Xalqaro havo transporti, dengiz transporti va yer usti yo'lovchi tashish transporti tizimlari endi mamlakatlar o'rtasida yuklarni va odamlarni olib o'tish jarayonini yanada qulaylashtirdi. Ayniqsa, Yevropa Ittifoqi singari birlashmalarda odamlarni biron bir a'zo davlatdan ikkinchisiga eng kam hujjat rasmiylashtirgan holda yoki umuman xujjatsiz o'tkazish mumkin. Xalqaro valyuta almashinuvi va to'lovlar online amalga oshirilishi mumkin va ko'p millatli biznes tashkilotlari turli mamlakatlarda bir nechta hisob raqamlariga ega bo'lishlari mumkin, bu esa savdo-sotiqni ancha osonlashtiradi. Globallashuv biznes aloqalarini sezilarli darajada yaxshiladi, chunki xalqaro biznes aloqalari har kuni veb-saytlar, ijtimoiy tarmoqlar va boshqa aloqa tizimlari, masalan, Skype orqali amalga oshiriladi. Skype biznes tashkilotlari va odamlarga Wi-Fi yordamida butun dunyo bo'ylab muloqot qilish imkoniyatini beradi va bu iqtisodiy jihatdan qulay bo'lib samarali ish muhitini yaratadi. Ingliz tili dunyoda eng keng tarqalgan ikkinchi tilga aylanib ulgurdi va aksariyat ko'p-millatli biznes tashkilotlari tomonidan qo'llaniladi.

Globallashuv juda ko'p afzalliklarga ega, ammo shu bilan birga biznes tashkilotlari to'qnash kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklar ham mavjud. Xalqaro savdo deganda iqtisodiy va siyosiy vaziyat savdoni qiyinlashtirishi mumkin bo'lgan mamlakatlar bo'ylab savdo faoliyatini yo'lga qo'yish tushuniladi.

Turli bloklar va mamlakatlarda ish olib borish jarayonida ko'p millatli biznes tashkilotlariga turlicha iqtisodiy sharoitlar o'z ta'sirini o'tkazadi. Masalan, muayyan mamlakatlarda fuqarolarning ko'p yoki ozroq mahsulot sotib olishlari va o'sha mamlakatlardagi siyosiy vaziyati tufayli qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Ko'p-millatli biznes tashkilotlari siyosat va iqtisodiyotga ta'sir o'tkazishga qodir. Masalan, «Amazon» kompaniyasining qiymati hozirda trillion dollarga yetdi, demak u ko'plab mamlakatlarda ulkan siyosiy kuchga ega. Biroq kompaniyaga turli mamlakatlardagi siyosiy vaziyatlar ham ta'sir qilishi mumkin. Globallashuv xalqaro savdoga ham o'z ta'sirini o'tkazadi, chunki u turli davlatlardagi odamlarni o'z mintaqalaridan boshqa mintaqalarga ko'chib o'tishga undaydi. Natijada o'sha odamlar kelgan mamlakatda turlicha savdo sharoitlarini, hamda yangi mamlakatda mahsulot va xizmatlarga bo'lgan yangicha talabni keltirib chiqaradi. Aholining harakatlanishi iqtisodiy migratsiya doirasida bo'lishi mumkin. Turli mamlakat fuqarolari yaxshiroq ish haqi olish va yuqori turmush darajasiga erishish maqsadida yoki o'z mamlakatlaridagi xavfli vaziyatdan qochish uchun (bu holda ular boshpana so'rab qochqin sifatida ko'chib ketishadi) boshqa mamlakatlarga ko'chib o'tishlari mumkin. Aholi sonining keskin o'zgarishi savdoga sezilarli ta'sir ko'rsatadi, chunki bunday o'zgarishlar talabning o'zgarishiga olib keladi. Zero turli odamlar turlicha ehtiyojlarga ega.

Globallashuvning so'nggi muammosi iqtisodiy proteksionizm siyosatining kuchayishi bo'lib, bu siyosat ko'p millatli biznes tashkilotlari mamlakat iqtisodiyotiga ijobiy ta'sir

ko'rsatishi va savdo-sotiqqa zarar yetkazmasligi uchun mamlakatlar tomonidan qo'llanadi. Masalan, «Amazon» kompaniyasi o'z vakolatxonalariga ega bo'lgan mamlakatlardagi ishchilariga mamlakat qonunchiligi doirasida ish haqi to'lanishini ta'minlashi kerak. «Amazon» kompaniyasining to'g'ri ish haqi to'lashiga ishonch hosil qilish orqali mezbon mamlakat o'z fuqarolarining himoyalanişini va «Amazon» kompaniyasiga belgilanganidan kam haq to'lashiga yo'l qo'ymaslikni ta'minlaydi. Shu bilan birga mamlakatlar importni taqiqlovchi tariflar, bitimlar va boshqa cheklavlarni joriy etishlari mumkin.

GLOBALLASHUVGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

Chegaralardan tashqarida va dunyoning turli burchaklarida savdo-sotiqni amalga oshirilishidan jahon iqtisodiyoti manfaatdor. Globallashuv biznes tashkilotlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Xalqaro miqyosda biznes yuritish sabablari esa quyidagilardan iboratdir.

Biznes tashkiloti ish boshlagan mamlakat ichida erishish mumkin bo'lmagan o'sish va rivojlanish imkoniyatlarini xalqaro miqyosdagi biznes taklif etadi.

Iqtisodiy o'sish va diversifikatsiya biznes tashkilotining ichki bozoridan tashqaridagi sohalarda tovar va xizmatlarni taklif qilish biznes tashkilotiga o'sish imkoniyatini taklif etadi. Savdo hajmining o'sishi uzoq muddatli istiqbolda daromadning o'sishiga olib kelishi kerak. Aksariyat biznes tashkilotlari asosan foyda olish ilinjida faoliyat yuritadi. Agar savdo tashkiloti ehtiyotkorlik bilan ish ko'rsa, u holda bir mamlakatda muvaffaqiyatli sotilayotgan tovarlarni olib boshqasiga taklif qilish savdo hajmini ortishiga va oxir-oqibat foydani o'sishiga olib keladi. O'z ichki bozoridan tashqarida ish yurituvchi biznes tashkilotlari mamlakat tashqarisidagi yangi tovar va xizmatlarni taklif qilishi ham mumkin, natijada muayyan bozorlarda ushbu mahsulotlar savdosi o'sishiga olib kelishi mumkin. Shuningdek, xalqaro savdo biznes tashkilotiga mahsulotlarini ishlab chiqarishda, jumladan tarqatish yoki marketingda yordam beruvchi bog'liq tashkilotlarning o'sishini ham ta'minlashi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5969-son «Koronavirus pandemiyasi va global inqiroz holatlarining iqtisodiyot tarmoqlariga salbiy ta'sirini yumshatish bo'yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to'g'risida»gi farmoni

2. <https://review.uz/uz/post/global-inqirozning-mamlakatlar-iqtisodiyotlariga-va-aholi-daromadlariga-salbiy-tasir>

3. Raximova D.N. <https://review.uz/uz/post/koronavirus-pandemiyasining-global-iqtisodiyotga-va-ozbekistonning-iqtisodiy-hamkor-mamlakatlariga-tasiri>

4. Catherine Richards Published by Pearson Education Limited, 80 Strand, London, WC2R 0RL. [btecworks.com/level3](https://www.btecworks.com/level3) Copies of official specifications for all Edexcel qualifications may be found on the website: [qualifications.pearson.com](https://www.qualifications.pearson.com) Text © Pearson Education Limited, 2020.

Mamarakhimov Bekzod,
Docent of TSUE

THE OBJECTIVE NECESSITY OF REPRODUCTION AND EMPLOYMENT OF THE LABOR

**QAYTA ISHLAB CHIQRARISH VA MEHNATNI ISH BILAN
TA'MINLASHNING OBYEKTIV ZARURIYATI**

**ОБЪЕКТИВНАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ ВОСПРОИЗВОДСТВА И
ЗАНЯТОСТИ РАБОЧЕЙ СИЛЫ**

Abstract. *This article discusses the issue of reproduction, the factors of affecting it, the reforms carried out in providing employment for the labor in Uzbekistan and its impact on the national economy. At the end of the article, the results of the analysis are summarized and concluded made.*

Key words: *reproduction of labor, labor market, labor, labor resources.*

Аннотация. *Ушбу мақолада ишчи кучини такрор ишлаб чиқариш, унга таъсир этувчи омиллар, Ўзбекистондаги ишчи кучини иш билан таъминлашда олиб боилаётган ислохотлар ва унинг миллий иқтисодиётга таъсири ёритилган. Мақоланинг охирида таҳлил натижалари умумлаштирилиб хулоса чиқарилган.*

Таянч иборалар: *ишчи кучини такрор ишлаб чиқариш, ишчи кучи бозори, ишчи кучи, ишчи кучи ресурслари.*

Аннотация. *В статье обсуждается проблема воспроизводства, факторы, влияющие на него, реформы, проводимые в сфере обеспечения занятости рабочей силы в Узбекистане, и их влияние на национальную экономику. В конце статьи подведены итоги анализа и сделаны выводы.*

Ключевые слова: *воспроизводство рабочей сил, рынок рабочей сил, рабочая сила, трудовые ресурсы.*

The labor market is an important part of the structure of the market economy, since the relations that are taking shape in this area affect the immediate needs of the majority of the population and have a pronounced social character. One of the significant consequences of the labor market is unemployment – almost inevitable phenomenon of social life.

The main productive force of economic development is not the entire population, but only that part of it, which has a combination of physical and spiritual abilities that allow to work. In foreign literature, the concept of «labor resources» is given the following definition: «Labor resources are a part of the population of the country, which in terms of physical development, acquired education, vocational qualification level, is capable of engaging in socially useful activities». In accordance with the existing methodology in Uzbekistan today, under the human